

Žaža, Stanislav

Zvláštnosti ve shodě přívlastku s řídicím členem v ruštině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1960, vol. 9, iss. A8, pp. [53]-68

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101260>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

STANISLAV ŽAŽA

ZVLÁŠTNOSTI VE SHODĚ PŘÍVLASTKU S ŘÍDÍCÍM ČLEMEM V RUŠTINĚ

1. Jedním ze způsobů vyjádření syntaktického vztahu mezi členy větné dvojice je mluvnická shoda (kongruence) závislého členu s členem řídicím. Shody se využívá jednak k vyjadřování vztahu predikačního (сестра *вернулась домой*), jednak k vyjadřování vztahu determinačního, a to vztahu adjektiva (v platnosti přívlastku nebo doplňku) k substantivu (*интересный роман*; брат *вернулся веселый*) nebo substantiva v platnosti substantivního přívlastku, tj. přístavku) k substantivu jinému (*доцент Рябин*; река *Лена*). Zde pojednáváme o případě druhém: o shodě jako prostředku, jímž se vyjadřuje vztah determinační, a to vztah přívlastku ke členu řídicímu.¹

Ve využití shody jsou mezi ruštinou a češtinou rozdíly především vnější, frekvenční. Ruština v mnohých případech k vyjadřování přívlastkového vztahu užívá reky tam, kde v češtině dáme raději přednost shodě (трудящиеся *Чехословакии* *чехословацки* *работавшие*, *труды* *Энгельса* *Энгельсовы* *труды*). Zde nám však o tyto rozdíly — systémově nesporně důležité — nejde. Chceme si blíže všimnout vnitřních zákonitostí shody v ruštině, zejména takových, které se při konfrontaci s češtinou ukazují jako charakteristické jen pro ruštinu. Přitom se ovšem nelze plně vyhnout ani popisů jevů, které se v obou jazycích neliší.

V zásadě jsou poměry ve shodě v obou jazycích obdobné. Výjimkou je ta okolnost, že ruština nezná kategorii životnosti v našem pojetí, tj. nerozlišuje morfologicky životná a neživotná maskulina, a že se proto vůbec nerealizuje shoda podle životnosti (sr. *добри студенты* × *добрé výrobкы* - *хорошие* студенты || *хорошие* продукты). Jiné dílčí zvláštnosti probíráme dále podle jednotlivých kategorií (čísla, rodu a pádu).

Shoda v čísle

2. Závazně se shoduje se svým řídicím členem v čísle jen přívlastek vyjádřený adjektivem v širokém smyslu, tj. přídavným jménem, rodovým zájmenem, číslovkou (v. však str. 63) nebo participiem: *деревянный стол*, *наша квартира*, *следующее заседание* × *деревянные столы*, *наши квартиры*, *следующие* заседания. U přívlastku substantivního (přístavku) je shoda v čísle možná jen tehdy, je-li přístavkové spojení tvořeno substantivy stejného čísla: *поэт-патриот*, *телеграмма-молния*, *глагол-связка* || *поэты-патриоты*, *телеграммы-молнии*, *глаголы-связки*. Avšak: село *Горки*, станция *Сокольники*.

3. Je-li řídicí člen jen jeden, je pro shodu adjektivního přívlastku rozhodující jen jeho mluvnický tvar, nikoli reálný počet osob nebo předmětů

řídícím členem označovány. Má-li tedy řídící člen tvar singuláru, má též tvar i přívlastek, bez ohledu na to, zda jde o jednoho jedince nebo o větší počet jedinců: např. *советский* спутник (jde o jednoho jedince) || *многочисленная* толпа (jde o větší počet jedinců). Obdobně je tomu u plurálu: *советские* спутники (jde o větší počet jedinců) || *стенные* часы (jde o jediný předmět).

Je-li však řídící člen několikanásobný a přívlastek se vztahuje ke všem jeho částem, je možný dvojný způsob shody:

1. Přívlastek se shoduje mluvnicky s nejbližším z řídících členů (podobně jako v češtině). Tento typ shody je příznačnější pro hovorovou mluvu a uplatňuje se zejména v těchto případech:

a) Je-li ze souvislosti zcela jasně patrné, že se přívlastek vztahuje ke všem částem řídícího členu, nikoli jen k první: *Напишите свой адрес, имя, отчество (свою адресу, имя и фамилию)*. - *Советская* печать и радио играют большую пропагандистскую роль (*советский* тиск и rozhlas). - *Дикий* гусь и утка прилетели первыми (*дикие* husy a kačeny). Turg. - За последние годы отмечается значительный подъем нашей техники, науки и культуры (*взлет* naší techniky, vědy a umění). V hovorové mluvě se však často tomuto způsobu dává přednost i tehdy, jestliže celé spojení zcela jednoznačně není: *Показался небольшой дом и сад (= небольшой дом и небольшой сад [?] × сад и небольшой дом [?])*. Podobně: *Издали услышал Владимир необыкновенный шум и говор (= необыкновенный шум и необыкновенный говор [?] × говор и необыкновенный шум [?])*.

b) Jsou-li části řídícího členu spojeny jinou spojkou než slučovací: В следующем номере будет напечатан *новый* рассказ или очерк. - Она купила себе не *новое* платье, а шляпу.

2. Přívlastek se shoduje smyslem s reálným počtem jedinců označovaných několikanásobným řídícím členem; je tedy v plurálu (*молодые брат и сестра*). Dochází tu k tzv. shodě podle smyslu (constructio ad sensum). Tento typ shody je více rozšířen v jazyce psaném, a to zejména v těchto případech:

a) Je-li nutno gramaticky, užitím plurálního tvaru, jednoznačně vyjádřit, že se přívlastek vztahuje ke všem částem řídícího členu. V češtině je tu třeba často volit jiný způsob vyjádření: *Загоревшие брат и сестра* вернулись из деревни. *Брат и сестра се vrátити опálení з венкова*. - Учительница занималась с *отстающими* учеником и ученицей (*се зáкет з зáкыні, kteří zůstávalи позади*). - *Опубликованные* в последнее время роман и повесть свидетельствуют о необыкновенном таланте молодого писателя (*ромán a povídka, které byly uveřejněny*). Z odb. lit. Pro svou jednoznačnost je tento typ shody obvyklý ve stylu úředním, vědeckém, v publicistice apod. Šíří se tu i v těch případech, kdy by byl dostatečně zřetelný i singulár: *Желая* познакомиться с достижениями советской агротехники, чехословацкие туристы посетили *передовые* колхоз и совхоз в Киевской области (*vzorný kolchoz a sovchoz*). - Хорошо *вооруженные* и *боеспособные* армия, военно-воздушные силы и военно-морской флот являются могучей силой, защищающей социалистическое государство (*добре озброєна́ а боєсхопна́ армія, воєнськє лєтєцтво а нáмoтніцтво*). - И тем *большие* ответственность и обязанность ложились на нас, нынешних литераторов, наследников чеховской и горьковской славы (*тїм вєтшї одповєдност а зáвзек*). Leon.

b) Je-li přívlastek vyjádřen volně připojeným postponovaným obratem

s participiem nebo přívlastkovou větou. V tomto případě bývá plurál i v češtině: Репетируя с В. П. Кожицем, актеры увлекаются его темпераментом, пытливостью, изобретательностью, *помогающими* им глубоко проникать в духовный мир героев (*jeho temperamentem, hloubavostí a vynalézavostí, které jim pomáhají*). Z odb. lit. - Федя и Люся, *испуганные* ревом гудка, долго не могли опомниться и все время упорно молчали (*Feda a Ljusja, poděšení řevem sířeny*). Z časop. - Не было научной мысли, не было приема в работе, *о которых* не поговорили бы и не посоветовались бы взаимно учитель с учеником (*nebylo myšlenky, nebylo postupu v práci, о nichž by se vzájemně neporadili*). Z odb. lit.

Jsou-li části několikanásobného řídicího členu samy v plurálu, je rozdíl mezi shodou mluvnickou a shodou podle smyslu setřen. O tom, zda se přívlastek vztahuje ke všem částem několikanásobného členu nebo jen k nejbližší z nich, lze pak rozhodnout jen z kontextu nebo jiné souvislosti. Např. Стремясь усвоить результаты зарубежной агротехники, он читает *иностранные журналы, газеты и книги* (z kontextu je patřno, že se přívlastek vztahuje ke všem částem řídicího členu) × Туристы любовались *глубокими* обрывами, скалами, утесами (ze сémантики slov v přívlastkovém spojení je patřno, že se přívlastek může vztahovat jen k slovu обрывами). Нěkdy jednoznačně rozhodnout nelze: На полках стояли *толстые журналы и книги* (vztahuje se přívlastek jen ke slovu журналы nebo i ke slovu книги?). Pak je vhodné stylistickou úpravou větu zpřesnit, a to buď doplněním přívlastku před dalšími částmi řídicího členu (*толстые журналы и объемистые книги*) nebo změnou slovosledu (книги и *толстые журналы*).

4. Zvláštní poměry ve shodě s řídicím členem jsou u přívlastku několikanásobného.

Vlastní několikanásobný přívlastek vzniká tím, že se vypočítávají různé vlastnosti příslušející jednomu nositeli nebo společné více nositelům: Наконец приходит *долгая, скучная, бурная* зима. - В нашем отряде были *смелые и решительные* офицеры. Každá část přívlastku se pak mluvnicky shoduje s řídicím členem.

Několikanásobný přívlastek však může také vznikat tak, že se vypočítávají různé vlastnosti, z nichž každá přísluší jinému nositeli (více nositelům). Všichni nositelé jsou však jedinci téhož základního druhu a jsou proto vyjádřeni společně jen jedním substantivem: После войны наблюдается быстрое развитие *легкой и тяжелой* промышленности (= *легкой промышленности и тяжелой промышленности*). - С холма виден был *наш и противоположный* берег (= *наш берег и противоположный берег*). - В нашем отряде были *старшие и младшие* офицеры (= *старшие офицеры и младшие офицеры*).

Shoda přívlastku s řídicím členem se pak řídí těmito zásadami:

A. Je-li nositelů každé jednotlivé vlastnosti více, má každá část několikanásobného přívlastku tvar plurálu a shoduje se v čísle s řídicím členem: Магазин получил *шерстяные, шелковые и льняные* ткани (= *шерстяные ткани, шелковые ткани, льняные ткани; vlněné, hedvábné a lněné látky*). - По стенам висели *английские и французские* гравюры (= *английские гравюры, французские гравюры anglické a francouzské rytiny*). Гонч.

B. Je-li nositel každé jednotlivé vlastnosti jen jeden, je každá část několikanásobného přívlastku ve tvaru singuláru; řídicí člen však bývá v některých případech v singuláru (stejně jako v češtině), jindy pak (odchylně od češtiny) v plurálu (успехи *первой и второй* пятилетки × коллективы *механического и литейного* цехов).

1. Singulár je obvyklejší v těchto případech:

a) Zdůrazňujeme-li spíše kvalitativní podobnost, blízkost daných jedinců, než jejich počet; jde-li spíše jen o různé odrůdy stejného jedince než o jedince různé: *сыпной и брюшной тиф (skvrnitý a břišní tyfus), головной и спинной мозг (mozek a mícha), политическая и организационная работа*; В *верхнем и нижнем* течении реки находятся пороги (*na horním i dolním toku řeky*). - По *правой и левой* стороне улицы высокие дома. - К этой категории относятся существительные *мужского, женского и среднего* рода. - Участовавшие в состязании получили дипломы *первой и второй* степени. - Лифт остановился между *вторым и третьим* этажом.

b) Je-li řídicím členem *singulare tantum* (substantivum hromadné, vlastní, abstraktní): *Лучшие представители чехословацкой и советской молодежи* приняли участие в венском фестивале. - Растительность *Среднего и Нижнего Поволжья*. - Но *творческая и исследовательская* мысль не касалась этих месторождений (*tvůrčí a badatelské myšlení*). Z odb. lit. - Посетители ярмарки возторгались замечательными успехами *китайской и вьетнамской* промышленности (*čínského a korejského průmyslu*).

Лátková substantiva, jichž lze užít v plurálu k označení různých druhů dané látky, mohou mít tvar singuláru i plurálu: На всемирной выставке в Лондоне были выставлены большие вазы и чаши из *зеленоволистной режевской и серо-фиолетовой коргонской* яшмы (*ze zeleně vlnovaného revněvského a šedořtalového korgonského jaspisu*). Z odb. lit. - Это знаменитые *режевская и гольцовская* яшмы (*znamenitý revněvský a golcovský jaspis*). Z odb. lit.

c) Je-li mezi částmi několikanásobného přívlastku vztah jiný než slučovací: Мы читали не *стихотворный*, а *прозаический* текст. - Чехословацкие студенты в СССР посещают *Московский* или *Ленинградский* университет.

2. Plurál bývá v těchto případech:

a) Jde-li spíše o vystižení různé povahy daných jedinců, rozdílu mezi nimi, nebo o zdůraznění jejich počtu než o jejich podobnost: старосты *восьмого и девятого* классов (*osmé a deváté třídy*; × он был отличником в *восьмом и девятом* классе); Мы видели встречу *чехословацкой и советской* футбольных команд (*československého a sovětského fotbalového mužstva*). - *Центральный и Московский* радиоклубы имеют свои собственные задачи (*Ústřední a moskevský radioklub*). - На уроке первого курса читают *стихотворный и прозаический* тексты. - Стенная печать является органом *партийной, профсоюзной и комсомольской* организаций (*stranické, odborové a komsomolské organizace*). - И *первая, и вторая* половины встречи прошли в исключительно высоком темпе (*první i druhá polovina utkání*). - И шло представление со слонами, которых окрасили в *красный и зеленый* цвета (*na červeno a na zeleno*). Gork. - Исключительно сильные морозы были в этом году в *Куйбышевской, Саратовской и Пермской* областях.

b) Závazně tehdy, stojí-li před částmi několikanásobného přívlastku společný přívlastek v plurálu: *Всесоюзные промышленная и сельскохозяйственная* выставки привлекли большое число посетителей (*Všesvazová průmyslová a zemědělská výstava || Všesvazové výstavy průmyslová a zemědělská*). - Расстояние *предельных верхнего и нижнего* положений поршня — 35 см. *Vzdálenost mezi krajní horní a (krajní) dolní* polohou *писту* je 35 см. Z odb. lit.

d) Stojí-li několikanásobný přívlastek až za řídicím členem. Plurál tu bývá

někdy — méně obvykle — i v češtině. Např. Народы *чехословацкий и советский* svazаны вековой дружбой (*lid československý a sovětský*). - Залог *действительный и страдательный* обозначают отношение между субъектом и объектом действия (*rod činný a trpný*). - Гидроэлектростанции *Каховская и Куйбышевская* снабжают электрической энергией сотни заводов и колхозов (*hydroelektrárny || hydroelektrárna kachovská a kуйбышевская*).

Společný přívlastek stojící za substantivem, které je rozvíto uvedeným typem několika-násobného přívlastku, mívá tvar plurálu, i když samo substantivum je v singuláru: *стекла для правого и левого глаза, имеющие разную степень потери зрения (скла pro правé a levé око, z nichž každé má různý stupeň)*.

Platnost těchto zásad nelze však vztahovat bez výjimky na všechny případy. Volba singuláru nebo plurálu může být v jednotlivých konkrétních případech (týká se to především případů sub 1a a 2a) ovlivněna subjektivním pojetím mluvčího a je do značné míry také závislá na faktorech stylistických. V nenuceném hovorové mluvě je patrná převaha singuláru, kdežto v jazyce psaném, zejména v knižním, úředním, vědeckém a publicistickém stylu převládá plurál. Souvisí to se skutečností, že konstrukce plurálová není svým původem domácí, nýbrž napodobená v minulosti knižním jazykem podle francouzštiny.²

Shoda v rodě

5. Shoda v rodě se uplatňuje především zase u adjektiv v širokém smyslu, ale jen v singuláru: *новый (весь, пятый, следующий) год × новая (вся, пятая, следующая) группа × новое (все, одно, пятое, следующее) собрание*. V plurálu shoda podle rodu vymizela: *новые (все, одни, следующие) города, группы, собрания*.³

U přívlastku substantivního (přístavku) je závazná shoda v rodě s řídicím členem omezena na substantiva životná, která lze přechylovat. Je pak ovšem náležitá i v plurálu: *студент-комсомолец - студенты-комсомольцы || студентка-комсомолка - студентки-комсомолки*. V ostatních případech je shoda jen nahodilá; dochází k ní tam, kde jsou oba členy přístavkového spojení⁴ stejného gramatického rodu: *врач Симонов, город Краснодар, река Москва × врач Симонова, город Москва, река Дон*.

6. Zvláštnosti u shody v rodě se týkají většinou substantiv životných a vyplývají z poměru mezi rodem přirozeným a gramatickým.

V případech, kdy je rodová dvojice tvořena dvěma různými substantivy, jejichž rod gramatický je v souladu s rodem přirozeným (heteronyma), je shoda zcela pravidelná: *мой отец || моя мать, здоровый мальчик || здоровая девочка, черный баран || черная овца*.

Stejně pravidelná shoda je i tam, kde je rodová dvojice tvořena substantivy se stejným kmenem, ale různými rodovými příponami, tj. přechylnými (mobilia): *молодой армянин || молодая армянка, малый пионер || малая пионерка, серый волк || серая волчиха, известный писатель || известная писательница*.

Přechylování substantiv je však v ruštině omezeno. Četných substantiv se užívá v jediném tvaru — mužském — jak o osobách rodu mužského, tak i o osobách rodu ženského. Taková jména pak mají charakter substantiv vespolných (epikoina). Týká se to především substantiv označujících společenské nebo pracovní zařazení a souvisí to se skutečností, že jde většinou o názvy takových druhů povolání, společenských hodností apod., v nichž se

dříve uplatňovali výhradně nebo převážně muži. Patří sem např. názvy různých zaměstnání, jako врач, инженер, доктор, адвокат, конструктор, металлург aj., oficiální označení poslavení v povolání, jako старший агроном, директор, заместитель начальника aj., názvy funkcí ve společenských organizacích, jako председатель сельсовета, секретарь райкома, депутат, názvy hodností v ozbrojených silách, jako сержант, лейтенант, капитан, начальник штаба, командант, vědecké a jiné tituly, jako академик, доктор наук, старший научный сотрудник, профессор, доцент, лауреат Международной премии мира, заслуженный мастер спорта, Герой социалистического труда; patří sem i slovo товарищ a n. j.

Přívlastek těchto substantiv má vždy tvar rodu mužského: Моя сестра — *хороший педагог (dobrá pedagožka)*. - Вы знаете *выдающегося* математика Софью Ковалевскую? (*выникаající математику*) - *Наш новый бухгалтер* работает очень хорошо (*наше новая účetní || náš nový účetní*).

Tendence nepřechylovat jména tohoto druhu je výrazný rozdíl proti češtině. Ta sice nepřechylná substantiva zná také (sr. host, jedináček, sirotek, jedlík, lenoch), pokud však jde o substantiva výše uvedených významových skupin, neváhá přechylovat i jména typu *педагог || педагоžка, филолог || филолошка, министр || ministryně, летec || леткyně* aj.⁵

7. V případech, kdy z kontextu není patrné, že jde o ženu, pocituje se však v ruštině nepříznivě dvojnásobnost takových výrazů (v. příklad Наш **новый** бухгалтер работает очень хорошо; podobně Статья написана **опытным** редактором; Нам **нужен** новый секретарь aj.), a pozorujeme zde proto snahu tuto dvojnásobnost odstranit. Děje se to několika způsoby:

a) Tam, kde je to možné, doplní se raději ke jménu obecnému ještě jméno vlastní, které jednoznačně udává, zda jde o muže nebo o ženu: **опытный редактор Сергеев** × **опытный редактор Сергеева**.

Místo dvojnásobných spojení se substantivem **товарищ** (**товарищ Бауман**, **товарищ Шмидт**) se užívá obvykleji spojení příjmení s jménem rodným a otčestvem: Иван Васильевич Бауман, Вера Павловна Шмидт. Při oslovení jsou výrazy typu **товарищ Бауман!** **Дорогой товарищ!** řídké; místo nich se užívá spojení rodného jména a otčestva: Иван Васильевич! **Дорогая Вера Павловна!**

b) V hovorovém až lidovém úzu se některá substantiva uvedeného druhu přechylují příponou -ша a mají pak přívlastek v náležitém tvaru rodu ženského: наша докторша, новая инженерша. Do spisovného jazyka však toto přechýlování neproniklo a kromě toho nejsou jména na -ша jednoznačná zase v jiném směru (инженерша může znamenat 1. inženýrka, 2. žena inženýra, „paní inženýrová“).

c) Spisovná jsou už přístavková spojení **женщина-врач**, **женщина-скульптор**, vyskytují se však zřídka; jejich přívlastek se shoduje se substantivem **женщина-врач**, *осмотревшая* большого.

8. Stojí-li vedle nepřechýleného jména obecného ještě jméno vlastní, může se přívlastek stojící u tohoto spojení shodovat dvojím způsobem:

a) Přívlastek blíže charakterizuje nebo hodnotí pojem vyjádřený jménem obecným; vztahuje se tedy ke jménu obecnému a s ním se také shoduje: *новый директор Шейнина*, *опытный редактор Вересаева*, *заботливый секретарь комитета Лена Петровна*, *выдающийся математик Софья Ковалевская*; *Наш хороший товарищ Ольга Васильевна* придет сегодня

(tj. *naše dobrá přítelkyně*; přívlastek *хороший* hodnotí obecné substantivum *товарищ*, které je zde významově nepostradatelné).

b) Přívlastek blíže určuje samo jméno vlastní, a proto se shoduje s ním; jméno obecné je zde významově podružné: *прибывшая* на завод инженер Никитина, редактор Сергеева, *подготовившая* рукопись к набору; *Знакомая* всем товарищ Орлова выступит s докладом (tj. *всем známá* S. Orlovová; přívlastek *знакомая* blíže určuje přímo vlastní jméno, kdežto substantivum *товарищ* je zde podružné; může být i vynecháno).

Jsou možná spojení, v nichž se uplatňuje současně obojí typ shody: *Опытный* конструктор Монова, *работающая* в нашем ОКБ, предложила новую модель станка (*зkušená konstruktérka Monovová, pracující*). Doporučuje se však vyhýbat se pokud možno této dvojí shodě a volit jiný způsob vyjádření.⁶ (Např. ve větě *Хороший* педагог Климова, *занимающаяся* с отстающими учениками, добилась больших успехов в ее vhodnější nahradit participium *занимающаяся* přechodníkem *занимаясь*.)

9. Poměrně nečetná jsou vespolná maskulina na -a. I ona (přestože jsou po stránce morfologické totožná s femininy) vyžadují vždy přívlastek ve tvaru rodu mužského, ať označují muže nebo ženu; Лена Касаткина — *новый* староста нашего класса. - Она *хороший* запевала. - Выступает *наш* судья Иванова.

10. Jistým protějškem vespolných maskulin jsou feminina, jichž se užívá i jako označení pro muže, např. персона, (правая) рука, личность aj. Přívlastek u nich má vždy tvar rodu ženského: И. П. Павлов — *выдающаяся* личность. - Он теперь *большая* персона. - Илья Владимирович — *правая* рука нашего директора. - *Эта старая* баба Петр Николаевич и его сестра попросят у него извинения. Čech.

11. Vespolná substantiva označující zvířata vyžadují (stejně jako v češtině) shodu podle rodu gramatického: *белая* собака, *быстрая* лошадь, *хитрая* лисица, *горный* орел.

Přívlastek u přístavkového spojení dvou obecných substantiv označujících zvířata nebo věci se shoduje vždy se substantivem, které má význam obecnější: *хищная* птица кондор, *тропическое* растение лиана, *детская* опера-балет, *отсутствующий* глагол-связка, *ближайшая* магистраль-шоссе apod.

12. Od substantiv vespolných je třeba odlišovat substantiva obourodá (obecného rodu, communia), která sice mají rovněž jediný tvar k označení osob rodu mužského i ženského (na -a), ale vyžadují gramatickou shodu v souladu s rodem přirozeným. Přívlastek u obourodého substantiva má tedy v zásadě tvar podle přirozeného rodu osoby tímto substantivem označované: Этот мальчик — *круглый* сирота. × Эта девочка — *круглая* сирота. - Он *большой* неряха. × Она *большая* неряха; aj. V živé řeči však tu dochází k tomu, že se i o osobách rodu mužského klade přívlastek v rodě ženském. Zejména tomu tak bývá i citově zabarvených hovorových substantiv s odstínem záporného hodnocení. Je jich v této kategorii řada (např. неряха, разина, плакса, соня, обжора, горемыка aj.): Он *такая* плакса. - Приезжай, милый дедушка, — продолжал Ванька... — Пожалей ты меня, сироту *несчастную*. Čech. - Дядя — *пяница непробудная* и герой (*notorický рижан*). Gork. Proti principu shody podle přirozeného rodu zde působí morfologická totožnost obourodých substantiv s femininy. Disparita mezi rodem přirozeným a gramatickým, která shodou podle gramatického rodu vzniká, podtrhuje u těchto spojení jejich expresivní ráz. Sr. podobně i v češtině: *Ivánek je velký nezbeda* || *velká nezbeda*.

České výrazy typu *ty kluku lajdácká, to je chlap líná*, jejichž afektivnost tkví ve zdůraznění rodové neshody mezi přívlastkem a řídicím členem, spisovná ruština však nezná.

13. Se substantivem nesklonným se adjektivní přívlastek shoduje v rodě různě, především podle toho, vyjadřuje-li nesklonné substantivum osobu, zvíře nebo neživotný předmět.

1. U nesklonných jmen osobních — ať vlastních, nebo obecných — má přívlastek tvar podle přirozeného rodu osoby: *молодой* Гюго, *миловидная* Кити, *хитроумный* гидалго, *лондонский* денди, *строгая* леди; *Покойная* Ирен Жолио-Кюри работала в области радиохимии.

2. U nesklonných jmen zvířecích je přívlastek pravidlem ve tvaru rodu mužského: *горбатый* зебу, *крошечный* колибри; *Наш* шимпанзе заболел. — В зоопарк был доставлен *новый* кенгуру. Je však možná i shoda podle rodu přirozeného: *кормящая* детеныша шимпанзе. U některých jmen drobnějších živočichů se řídí shoda mluvnickým rodem substantiva označujícího obecnější kategorii, do níž daný název patří: *опасная* це-це (tj. муха), укус которой вызывает сонную болезнь; *ловкая* Муму (tj. собачка) арод.

3. U nesklonných jmen neživotných vlastních se řídí shoda většinou mluvnickým rodem substantiva označujícího obecnější kategorii, do níž daný název patří: *солнечный* Батуми (tj. город), *разлившаяся* Миссисипи (tj. река), *принявшее* участие в совещании Чили (tj. государство); *Консервативная* „Таймс“ (= газета) не сообщила ничего об указанном совещании (sr. české *konservativní* „Times“ [= noviny] *неозна́милы*). Toto pravidlo však neplatí bezvýjimečně, sr. *пятиглавый* Беш-тау (= гора), *широкий* Тахо (= река) aj. U vlastních jmen místních na -o se analogií podle o-kenových neuter projevuje silná tendence k pojetí neutrálnímu: *вечернее* Рио-де-Жанейро, *сегодняшнее* Монтевидео, *Северное* Борнео, *консервативное* Глазго.

Nesklonná neživotná jména obecná mají přívlastek ve tvaru rodu středního: *зимнее* пальто, *асфальтированное* шоссе, *интересное* интервью. (Výjimkou je substantivum кофе, které je rodu mužského: *крепкий* кофе, *черный* кофе.) Stejnou shodu vyžadují i substantivizované výrazy jiného původu: *последнее* „прости“, *равномерное* „тик-так“; мечтал о *прекрасном* завтра; Старый граф *все* после обеда ходил со двора в дом и обратно (*целé odpoledne*). L. Tol.

U zkratk, které se čtou po písmenech, je pro shodu rozhodující rod základního slova zkráceného názvu: *обратившийся* s призывом ко всем трудящимся ВЦСПС (= Всесоюзный Центральный Союз Профсоюзов), *бывшее* МВД (Министерство внутренних дел), *малоярославская* МТС (машинно-тракторная станция). Podobně je tomu u zkratkových slov zakončených na samohlásku, a tedy nesklonných: *замоскворецкий* роно (районный отдел народного образования), *московский* ЦДСА (čti cedesa) (Центральный Дом Советской Армии). Zkratková slova zakončená souhláskou jsou však veskrze rodu mužského a skloňují se. Mají proto přívlastek v příslušném tvaru rodu mužského, ať je základní slovo rodu jakéhokoli: *технический* вуз (vyšшее учебное заведение), *построенный* над оврагом дзот (дерево-земляная огневая точка, *палебный стуб*), *находившийся* в старом здании МИД (čti mid) (Министерство иностранных дел).

Shoda v pádě

14. Na rozdíl od shody v čísle a rodě dodržuje shodu v pádě nejen přívlastek adjektivní (*желтый лист || желтому листу, наша подруга || с нашей подругой, следующие письма || следующих писем*) ale i přívlastek substantivní (*сержант Орлов || сержанта Орлова, город Прага || города Праги, река Волга || реку Волгу*).

15. Avšak ani v tomto případě se shoda substantivního přívlastku nerealizuje bezvýjimečně. Poměrně častým jevem je totiž přístavek v tzv. nominativu jmenovacím (fabrika „*Большевик*“ || fabriky „*Большевик*“, роман „*Жатва*“ || в романе „*Жатва*“. Ten se s řídicím členem mimo nominativ neshoduje vůbec, není-li uskutečněna ani shoda v rodě nebo v čísle (např. в городе *Березки*), a je pak vlastně neshodný. Přesto však lze tento druh přístavku řadit vedle shodného, protože charakter jeho vztahu k řídicímu členu je analogický jako v typu река *Волга* || реке *Волге*.

Nominativu jmenovacího se užívá zejména tehdy, je-li přístavkem substantivum neživotné, a to např. název závodu průmyslového nebo zemědělského, divadla, kina, časopisu, novin, literárního díla, organizace, lodi atpod. Газетой „*Правда*“ печатаются сообщения об уборке урожая на целинных землях. — Объявляется посадка на пароход „*Колхозница*“. - Моя сестра работает на заводе „*Трактородеталь*“. - В романе „*Война и мир*“ изображена целая эпоха русской жизни. - Иностранные туристы живут в гостинице „*Украина*“.

Produktivní je nominativ jmenovací také v názvech různých zeměpisných lokalit. Jeho užívání je totiž zvláště u méně běžných názvů výhodné proto, že je v jakékoli větné souvislosti jednoznačně patrný název v nominativu. Často jsou v nominativu zejména názvy hor, horstev a jiných útvarů zemského povrchu, např. у горы *Эльбрус*, на горе *Эверест*, в пустыне *Кара-кум*, над хребтом *Цинь-лин*; názvy moří, jezer a útvarů s nimi souvisících (zálivů, kanálů, ostrovů, mysů apod.): на озере *Ильмень*, у озера *Мичиган*, в заливе *Кара-Богаз-Гол*, в бухте *Золотой Рог*; на канале *Волга-Дон*, за островом *Шпицберген*, близ острова *Крит (Крétу)*, у полуострова *Флорида*, у мыса *Сердце-Камень*. Výjimku tvoří názvy obecně známé, kterých se často užívá i bez jména obecného, např. северная половина острова *Сахалина*.

Názvy lidských sídlišť podobně jako jména řek stojí však častěji v pádě shodném: в городе *Одессе*, у города *Тулы*, в деревне *Владиславке*, за хутором *Сестраковом*; на реке *Буге*, между реками *Леной* и *Яной*. Ale i zde nominativ jmenovací proniká a v některých případech je zcela běžný. Je tomu tak zvláště:

a) в názvech úřední povahy (např. в názvech železničních stanic, přístavů apod.); в oficiálních dokumentech, sděleních, в zeměpisné a vojenské literatuře: начальник станции *Смоленск*; поезд шел со станции *Кляж*; в порту *Находка*, на заставе *Полтавка*; Туркменская ССР с центром *Ашхабад*; город Ленинград отвечает городу *Хиросима*; Великие Луки на несудоходной реке *Ловать* apod.

b) в názvech méně obvyklých nebo méně známých míst, kde je žádoucí jednoznačně určit nominativ názvu: забастовка в городе *Дьер*; совещание представителей арабских организаций в городе *Эр-Риад*, вблизи от аула *Бабашай*, на высокогорном курорте *Давос*, в провинции *Тоскана*, в городе *Трона* (lokál Троне by připouštěl nominativ Трона i Трон), в штате *Техас* apod. Často se в nominativu jmenovacím uvádějí také jména měst a obcí

на -ово а -ино (svým původem ovšem adjektiva), а то proto, aby se tato jména odlišila od příbuzných názvů rodu mužského на -ин а -ов: в городе *Пушкино* (lokál Пушкине by připouštěl nominativ Пушкино i Пушкин), из города *Лугово*, в селе *Ново-Никово*; соревнования проведены в городе *Кирово* apod.

Snaha po zvýšení zřetelnosti, příp. po odstranění dvojznačnosti, vede tu až k tomu, že se uvedené vlastní jména přestávají skloňovat vůbec: близ Пушкино, это было под Ровно.

d) в místních jménech, která se s obecným jménem neshodují в čísle, příp. в rodě: говор села *Катагощи*, под городом *Мытищи*; описание говора деревни *Парфенок* (пом. sg.), население города *Великие Луки* apod.

Ve spojeních, jejichž součástí je vlastní jméno osobní, vyskytuje se nominativ jmenovací řídčeji. Bývá např. u historických epitet: к Владимиру *Красное Солнышко* (k Vladimíru Krásnému Sluněčku); у Всеволода *Большое Гнездо*, с Ричардом *Львиное Сердце* (s Richardem Lví Srdce || *Lvím Srdcem*) apod.

В nominativu se klade také přístavek připojený volně výrazu по имени, по фамилии, по прозвищу, по кличке atpod.: Та же особенность наблюдается у героя пьесы, по имени *Попов* (u *hrdiny kusu, jménem Попов*). - Я познакомилась тогда с маленькой девочкой, по имени *Люся* (s *malou holčičkou jménem Лjusja*).

В češtině se nominativ jmenovací u jmen neživotných uplatňuje vcelku poněkud řídčeji (sr. např. на горе *Эльбрус* × на *горе Elbrusu* || *Elbrus*, у острова *Крит* × у *острова Kréty*), i když в zásadě se jeho užití od ruského neliší. Jeho frekvence je však proti ruštině omezena i tím, že se в češtině častěji vynechává obecné jméno; vlastní jméno je pak ovšem в náležitém pádu podle své funkce ve větě: Мы вырезали из журнала „*Огонек*“. *Vystřihli jsme to z Ogoňku*. - Я был в ресторане „*Славия*“. *Byl jsem ve Slavii*. - Мы живем в городе *Брно* (v *Brně*) atpod.

16. В těsných přístavkových spojeních vyjadřujících jediný pojem, в nichž někdy nelze zřetelně rozlišit, který z členů spojení je přístavek а který člen řídící, dochází k tomu, že první složka ustrnuje ve tvaru nominativu а přestává se shodovat: в *вагон-ресторане*, две *плац-палатки*, в начале *бал-маскарада* apod. Podobně se в hovorové mluvě přestává někdy skloňovat zeměpisný název stojící před jménem obecným (*Москва-реки*, на *Москва-реке*) а také rodné [křestní] jméno stojící před otčestvem (у *Иван* Степаныча, с *Иван* Владимировичем). Rodná jména původu cizího zakončená souhláskou se však vždy shodují в pádu s příjmením: песни *Ива* Монтана, романы *Жюль* Верна. Sr. s tím stav в češtině, kde se в psaném jazyce shoda dodržuje, в mluveném většinou nikoli: *romány Julesa Vernea* (čti *žyl verna*), *пísně Yvесе Монтанды* (čti *iv montána*).

17. Ke zvláštnímu případu shody dochází u substantiv nesklonných, jako jsou радио, шоссе, боа, леда, Токио, Короленко, Дурново, Сизых, Элен, (Вера) Бауман, ЦК, ВЦСПС aj. Та nemožou sice vyjadřovat pády morfologicky, koncovkami, по stránce syntaktické se však neodlišují od jmen sklonných, tj. vyžadují přivlastek в том pádě (а také ovšem rodě а čísle), který odpovídá jejich funkci ve větě. Např. В *нашем* кино было вчера много народу; все *вешалки* были заняты *межовыми* и *ватными* пальто. - Перед нами потянулись широкие бульвары *нового Баку*. - Произведенная *Куйбышевской* ГЭС электроэнергия используется сотнями заводов.

18. V zájmených výrazech jako нечто *новое*, что-то *преlestное* lze adjektivum považovat za přívlastek blíže určující zájmeno.⁷ V ruštině se tento přívlastek se zájmenem veskrze shoduje, např. что-то *новое*, чего-то *нового*, с чем-то *интересным*; podobně ничего *нового*, ничем *новым*. V češtině je naproti tomu shoda jen v pádech nepřímých (*něčemu novému*, *s čímsi zvláštním*), kdežto ve funkci nominativu-akuzativu tohoto zájmeného výrazu se užívá spojení nominativu-akuzativu zájmena s genitivem adjektiva (*něco nového*, *cosi neuvěřitelného*, *nic dobrého* atpod.): А там летит стремглав всадник и держит что-то *белое* на седле. Lerm. - Тогда произошло нечто *необыкновенное*. Turg. - Он не сказал ничего *особенного* (*nic zvláštního*). Spojení nominativu-akuzativu zájmena s genitivem adjektiva nalézáme ve funkci nominativu-akuzativu v ruštině jen ve výrazech se zájmenem tázacím: Что *нового* вы видели? - Я не знаю, что он может сказать *интересного*.

19. Za přívlastek se někdy pokládá i základní číslovka při počítaném předmětu (*одна книга*, *четыре ученика*, *десять рублей*) a mluví se o tzv. číselném (kvaňtitativním) přívlastku. Pojetí číslovky jako přívlastku je oprávněné potud, že po stránce významové je číslovka skutečně členem určujícím. Nelze ji však považovat ve všech pádech za člen závislý (sr. nom.-akuz. *пять рублей*). Číselný výraz má tedy svou zvláštní syntaktickou stavbu a zvláštní typ shody. Ve větě se uplatňuje jako celek; považujeme jej proto za jediný větný člen a o vnitřní shodě v něm nepojednáváme.⁸

20. Číselné výrazy však mohou být dále rozvity přívlastkem. Důležitou okolností pro shodu přívlastku s číselným výrazem je při tom to, zda přívlastek rozvíjí číselný výraz jako celek, nebo zda rozvíjí jen počítaný předmět.⁹

a) Přívlastek rozvíjí číselný výraz jako celek (stojí mimo číselný výraz):

Má-li číselný výraz ve větě funkci nominativu, u neživotných i akuzativu, je přívlastek převážně ve tvaru nominativu plurálu, shoduje se tedy v pádu s číslovkou: *Все эти восемь человек погибли (všech těchto осm lidí)*. - *Последние два слова были написаны крупным почерком*. Turg. - *Первые пятнадцать минут лекции прошли (первых пятнадцать минут)*. - *Остальные три броненосца держались в открытом море*. Z novin - *Нужно знать основные десять правил (закладных десет правил)*. Jen přídavná jména celý, полный a добрый a zájmena *какой-то*, *какой-нибудь* stávají v genitivu plurálu: *Принужден был иногда целых три часа стоять*. Rušk. - *Я его знаю уже добрых семьдесят лет*. - *Да и бил он меня каких-нибудь месяца два*. Dost. - *Варварушка и еще каких-то две старушки сидели в столовой и ужинали*. Čech. Ale i tato přídavná jména (zájmena) bývají v nominativu, vztahují-li se k číselnému výrazu s číslovkou *пол*, *полтора*; jsou však možné oba tvary: Он ждал *целые* полчаса || *целых* полчаса. - Я не видел ее *целые* полторы недели || *целых* полторы недели.

Ve všech ostatních případech se přívlastek shoduje v pádě s počítaným předmětem: На днях мы видели *всех* пять артистов. - Кажется, они забыли о *принятых* ими двух постановлених. Z novin - *Город Гельдорф гордится своими* четырьмя концертными залами. Z časop.

b) Přívlastek rozvíjí jen počítaný předmět (stojí bezprostředně před počítaným předmětem):

V tomto případě je zvláštní typ shody jen tehdy, je-li součástí číselného

výrazu číslovka dva, две, оба, обе, полтора, три, четыре. Jsou při tom možné dvě varianty:

aa) Číselný výraz je celistvý.

Má-li číselný výraz ve větě funkci nominativu, u neživotných též akuzativu, je přívlastek pravidlem ve tvaru genitivu plurálu, shoduje se tedy v pádu s počítaným předmětem: В наш класс поступили три *новых* ученицы. - Действительная организация праздника проведена была за три-четыре *последних* дня. *Фигм.* - В недрах человеческого сердца коренятся два *основных* чувства. *Кубка.* Je-li počítaným předmětem femininum, je přípustný i nominativ (v jazyce minulého století více užívaný i při maskulinech a neutrech): На изгороди из жердей сидят три *женские* фигуры. А. Н. Тол. - В душе моей боролись две *противоположные* силы. *Перв.* - В наш класс поступили три *новые* ученицы. Základním pádem přívlastku je však genitiv; *závažný* je v těch případech, kdy genitiv singuláru podstatného jména, náležitý po číslovce две (обе), три, четыре není zvukově shodný s nominativem plurálu (сестры × сёстры) a ve výrazech s předložkou по (на) s významem distributivním: На опушке леса стояли две *высоких* сосны (× pl. сосны). - Обе *младших* сестры (× pl. сёстры) посещают пединститут. - Иногда сбрасывают по четыре *небольших* бомбочки. - Все пятьдесят человек были разделены на четыре *штурмовых* группы. Užití nominativu nebo genitivu v přívlastku je někdy spjato s jemným významovým rozdílem: ve výrazech s nominativem vystupuje do popředí spíše kvalita počítaného předmětu, ve výrazech s genitivem spíše jeho kvantita: Две *последние* печати атели ярче всех (zdůrazňuje se, že šlo o poslední pečetě). *Жир.* × Из белья пропало: три *мужских* сорочки, юбка и две простыни (zdůrazňuje se, že šlo o tři košile).

V ostatních pádech číselného výrazu se přívlastek vždy shoduje s počítaným předmětem: Мы направились к двум *высоким* деревьям. - Прибор состоит из трех *основных* частей.

bb) Číselný výraz je rozdělen tak, že je číslovka jádrem sdělení.

Má-li číselný výraz funkci nominativu, u neživotných též akuzativu, je počítaný předmět v genitivu plurálu a přívlastek se s ním shoduje: *Новых* учениц поступило в наш класс только три. - *Хороших* билетов мы получили только два. Stejně se shoduje i v případech ostatních: *Опытными* специалистами наш завод располагает четырьмя. - *Советских* артистов мы видели двух.

Ve všech ostatních číselných výrazech se základními (druhými) číslovkami vyššími než 2—4 se přívlastek shoduje v pádě vždy s počítaným předmětem: Нас познакомили с десятью *китайскими* делегатами. - Советский Союз состоит из пятнадцати *союзных* республик. - *Интересных* встреч по хоккею мы видели в этом году пять. - Четверо *наших* рабочих работают на монтаже.

Souhrnně lze říci, že základní rozdíl mezi ruštinou a češtinou týkající se pádové shody přívlastku s číselným výrazem tkví v tom, že v češtině se přívlastek v zásadě vždy shoduje v pádě s počítaným předmětem (např. *první tři dny, prvních pět hodin; čtyři velké závody, pět nových měst*), kdežto v ruštině záleží především na tom, zda přívlastek rozvíjí číselný výraz jako celek nebo jen po počítaný předmět. V prvním případě se přívlastek v zásadě shoduje v pádě s číslovkou (*первые три дня, первые пять часов*), ve druhém pak jen s počítaným předmětem (четыре *больших* завода, пять *новых* городов).

V nepřímých pádech ovšem tyto rozdíly mizí: *prvních tří dnů, prvním pěti hodinám, o čtyřech velkých závodech, pěti novými městy* || *первых трех дней, первым пяти часам, о четырех больших заводах, пятью новыми городами*.

21. Řadovou číslovku lze pokládat za přívlastek, protože se syntakticky chová jako kterékoli jiné adjektivum. Shoda v pádě je zde zcela normální: *третий урок* || *третьего урока, пятидесятые годы* || *пятидесятым годам агод*.

V časových určeních typu *шестнадцатое июля (šestnáctý červenec), седьмое ноября (sedmý listopad)*, před *восемьмым декабря (před osmým prosincem)*; připravit se к *Первому мая (připravit se na První máj)* nejde o zvláštní typ shody, nýbrž o eliptický výraz, v němž se číslovka shoduje s vypuštěným substantivem číslo: *шестнадцатое (число) июля, к Первому (числу) мая*. Sr. podobně i v češtině, kde *шестнадцатого червенеца* znamená *šestnáctého (dne měsíce) червенеца*; (odtud analogií *шестна́дцатý червенец*).

Ze snahy po zdůraznění významové a syntaktické sounáležitosti mezi číslovkou a počítaným předmětem dochází k atrakci tohoto typu: Просим пассажи́ров скорого поезда номер *четвертого* занять свои места (místo поезда номер четыре).

*

22. Ruština zná několik adjektiv, která jsou nesklonná, a nemohou se proto shodovat s řídicím členem ani v čísle, ani v rodě, ani v pádě. Formálně by bylo lze pokládat je za přívlastek neshodný, avšak determinační vztah mezi nimi a řídicím členem je zcela obdobný jako u přívlastku shodného, jak o tom svědčí ostatně i jejich postavení před řídicím členem (na rozdíl od přívlastku neshodného). Patří sem především adjektivum *особь* užívané v hovorovém spojení *это особь статья (to je něco docela jiného, to je kapitola sama pro sebe)* a dále některá adjektiva původu cizího, např. *пике, декольте* (sr. české *prima věc, extra jakost*): Он был тоже в новом мундире, в *пике* безукоризненной белизны жилете (*v běloskvoucí piké vestě*). Рядом с нею сидела сморщенная и желтая женщина лет сорока пяти, *декольте*, в черном токе. Тург.

Podobný ráz mají nesklonná přívlastňovací zájmena 3. osoby *его, ее, их* (původem genitivu osobních zájmen). Jejich syntaktická analogie s ostatními přívlastňovacími zájmeny (*мой, твой, свой, наш, ваш*), patrná rovněž z jejich postavení před řídicím členem, prosazuje se zde částečně dokonce i morfologicky — místo *их* se nespisovně užívá zájmena *ихний*, které se shoduje v rodě, čísle i pádě: *ихний дом, ихняя лошадь, ихнее окно, ихние часы* aj.¹⁰

*

23. Závěrem shrnujeme některé nejdůležitější poznatky:

1. Ruština nezná shodu podle životnosti v našem pojetí.
2. Pokud jde o kategorii čísla, uplatňuje se — zvláště v psaném jazyce — vedle shody mluvnické častěji i shoda podle smyslu.
3. Jisté omezení pozorujeme ve shodě podle rodu; v ruštině je mnohem početnější kategorie vespolných jmen, která se podle rodu shodovat nemohou.
4. Nedostatek shody v pádě se projevuje především u přívlastku substantivního, a to ve spojeních s nominativem jmenovacím; k zániku shody v pádě dochází i v jiných přístavkových spojeních.

5. Zvláštní ráz má shoda přívlastku v číselném výrazu. Přívlastek se shoduje v některých případech v pádě s číslovkou, jindy s počítaným předmětem.

6. V některých případech nebývá shoda morfologicky vyjádřena. Je tomu tak např. ve spojení s nesklonnými substantivy (Московскому метро), nečetnými nesklonnými adjektivy (в пике жилете) přívlastkovacími zájmeny 3. osoby (её отцом), s nominativem jmenovacím (у острова Крит). Charakter syntaktického vztahu těchto slov ke druhému členu dvojice je však stejný jako ve spojení, kde shoda vyjádřena je (московского трамвая; в черном жилете, моим отцом; у острова Сахалина), proto nelze tyto případy mechnicky od sebe odtrhovat.

POZNÁMKY

¹ Vycházíme přitom ze stati o vyjadřování syntaktických vztahů v *Příruční mluvnici ruštiny pro Čechy II* od J. Bauera — R. Mrázka — S. Žaži, Praha 1960, str. 149n.; v. tamtéž str. 258—261, 274—276, 279—282; v. dále *Grammatika ruského jazyka II/1*, Moskva, AN SSSR, 1954, str. 526n., V. A. Mamonov — D. E. Rozental, *Praktičeskaja stilistika sovremennogo ruskogo jazyka*, Moskva 1957, str. 57n., 114n., A. N. Gvozdev, *Sovremennij ruskij jazyk II*, Moskva 1958, str. 122n., *Sovremennij ruskij jazyk, Sintaksis*, pod red. J. M. Galkinoj-Fedoruk, Moskva 1957.

² Ruské mluvnice nepodávají o této konstrukci zcela jednotný výklad. Akademická *Grammatika ruského jazyka III/1* tento typ jen registruje na str. 623. Obšírněji o něm v. A. N. Gvozdev, *Sovremennij ruskij jazyk II*, Moskva 1958, str. 124, a zejména V. A. Mamonov — D. E. Rozental, *Praktičeskaja stilistika sovremennogo ruskogo jazyka*, Moskva 1957, str. 118—119.

³ Ojedinělé pozůstatky rodové shody mimo singulár nalézáme u číslovky oba, obe v nepřímých pádech (обоих городов, обоим участникам × обоих деревень, обоим участникам). Rodové tvary má tato číslovka (stejně jako číslovka dva, две, полтора, полторы) i v nominativu-akuzativu, kde se ovšem pojí v současném jazyce s genitivem singuláru. Sr. k tomu A. A. Sachmatov, *Sintaksis ruského jazyka*², Leningrad 1941, str. 303. O pojetí základní číslovky jako přívlastku v. však v našem pojednání na str. 63.

⁴ Ve shodě s pojetím cit. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy* považujeme za přístavek ve spojení obecného jména s vlastním jménem osobním jméno obecné, ve spojení obecného jména s vlastním jménem neživotným jméno vlastní.

⁵ V poslední době se objevují, nepochybně vlivem ruštiny, spojení s nepřechýlenými jmény i v češtině: *soudružka N. N. je dobrý člen strany, Věra je předsedou odbočky* apod. O tom i o jiných zvládnostech u obourodých a vespolných substantiv v. A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka v сопоставлении с словачим I, Morfologija*, Bratislava 1954, str. 95—97, a dále v článku L. Rozkocové, *Přechýlování v ruštině ve srovnání s češtinou*, Ruský jazyk 9, 1959, č. 1, str. 38—41 a zejména M. Kubíka, *Ženské osobní názvy v ruštině a češtině*, Bulletin VŠRFL I, Praha 1956, str. 115—130, kde je uvedena i další literatura.

⁶ V. V. A. Mamonov — D. E. Rozental, op. cit., str. 115.

⁷ Sr. *Grammatika ruského jazyka II/1*, Moskva, AN SSSR, 1954, str. 552.

⁸ Podrobněji o vnitřní shodě v číselném výrazu v. *Grammatika ruského jazyka II/1* Moskva, AN SSSR, 1954, str. 526—529; J. Bauer — R. Mrázek — S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy*, Praha 1960, str. 210—214, 255—257, 259—261; R. Mrázek, *Syntaktická celistvost čís. výrazů v ruštině*, Ruský jazyk 9, 1959, č. 10, str. 435; A. V. Isačenko, *O některých zvládnostech základních čísloviek v ruštině*, Ruský jazyk 3, 1953, č. 2, str. 55, M. Kubík, *Číslovky*, sborník Gramatické stati z ruštiny, Praha 1956, str. 107—132.

⁹ Podrobněji v. u R. Mrázka, *Syntaktická celistvost číselných výrazů v ruštině*, Ruský jazyk 9, 1959, č. 10, str. 435—441.

¹⁰ Podrobněji v. u R. Večerky, *Poznámky k vyjádření pošesivity u zájmen 3. osoby v češtině*, SPFFBU A3 1955, str. 36—41.

ОСОБЕННОСТИ СОГЛАСОВАНИЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ С ОПРЕДЕЛЯЕМЫМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Автор рассматривает согласование определения (выражаемого прилагательным или существительным) с определяемым, уделяя внимание, главным образом, некоторым частным случаям (в сопоставлении с чешским).

Что касается согласования в числе, к таким частным случаям относится т. наз. согласование по смыслу. Оно употребляется в определенных случаях у определения, распространяющего однородные определяемые (*молодые брат и сестра*). Известную противоположность таких выражений представляют собой сочетания типа *Каховская и Куйбышевская гидроэлектростанции*, в которых определяемое в одних случаях находится в форме множественного числа, в других в форме единственного числа.

Особенности согласования в роде вытекают прежде всего из несогласий между грамматическим родом существительного и полом обозначаемого данным существительным лица. Важным различием между русским и чешским является, в особенности, то, что в русском языке в гораздо большей мере, чем в чешском, используется для обозначения обоих членов родовой пары одно и то же существительное (*опытный бухгалтер* × *zkušěný účetní* || *zkušěná účetní*). Известные особенности наблюдаются и при согласовании определения с существительными общего рода и несклоняемыми существительными.

Относительно согласования в падеже в статье показаны случаи употребления т. наз. назывного именительного; далее рассматривается вопрос о согласовании определения с несклоняемыми существительными и о согласовании определения в сочетаниях типа *нечто новое, что-то необыкновенное* (*něco nového, cosi nezvyklého*). Особое внимание уделяется выражениям с количественными числительными. При этом различаются определение, относящееся к выражению с числительным в целом, и определение, относящееся только к существительному, обозначающему предмет счета. Вкратце упоминается также о некоторых особенностях в выражениях с порядковыми числительными:

В последних разделах статьи автор показывает некоторые относительно редкие случаи несклоняемых прилагательных в русском языке.

Автор приходит к заключению, что в русском языке в несколько большей степени, чем в чешском, встречаются отклонения от полного согласования. В русском также сильнее проявляется тенденция к согласованию по смыслу. В некоторых случаях, где согласование не выражено морфологически (напр. у несклоняемых существительных и прилагательных, у некоторых притяжательных местоимений, в выражениях с назывным именительным), синтаксическое отношение членов словосочетания остается, тем не менее, таким же, как в тех случаях, в которых согласование выражено; итак, обе данных категории нельзя отрывать друг от друга.

BESONDERHEITEN IM BEREICH DER KONGRUENZ DES ATTRIBUTS MIT DEM REGIERENDEN SATZGLIED IM RUSSISCHEN

Der Verfasser untersucht die Kongruenz sowohl des adjektivischen als auch des substantivischen Attributs mit dem regierenden Satzglied im Russischen, wobei er besonders verschiedenen Sonderfällen dieser Kongruenz (im Vergleich mit dem Tschechischen) seine Aufmerksamkeit widmet.

Das Russische kennt keine Kongruenz in Genus im Sinne des Tschechischen. Im Bereich der Kongruenz in Numerus gehört zu diesen Sonderfällen die sog. bedeutungsmässige Kongruenz. Sie kommt in gewissen Fällen zustande, wo ein Attribut sich auf mehrere regierende Glieder bezieht (der Typ *молодые брат и сестра*). Ein gewisses Gegenstück dieser attributiven Fügung stellen Ausdrücke vom Typ *Каховская и Куйбышевская гидроэлектростанции* mit mehrfachem Attribut dar, wo das regierende Glied einmal in der Einzahl, einmal in der Mehrzahl steht.

In der Kongruenz in Genus ergeben sich die Besonderheiten meistens aus dem Unterschied zwischen dem natürlichen und dem grammatischen Geschlecht. Ein wesentlicher Unterschied zwischen dem Russischen und dem Tschechischen ist besonders darin zu suchen, dass das Russische sich zur Bezeichnung der beiden Glieder eines Genuspaars desselben Hauptwortes bedient, dessen grammatisches Geschlecht in beiden Fällen dasselbe ist (*опытный бухгалтер* × tsch. *zkušěný účetní* // *zkušěná účetní*). Gewisse Eigentümlichkeiten der Kongruenz sind auch bei Subst. communis generis und bei unbiegbaren Substantiven wahrzunehmen.

Im Bereich der Kongruenz im Kasus hebt der Verfasser vor allem solche Fälle hervor, in denen man den sog. Benennungsnominativ gebraucht, weiter die Frage der Kongruenz bei unbiegbaren Hauptwörtern und die Frage der pronominalen Ausdrücke vom Typ *нечто новое*. Besondere Aufmerksamkeit widmet er dann numerischen Ausdrücken, die das Grundzahlwort enthalten: er erörtert in diesem Zusammenhange sowohl die Kongruenz des Attributs, das den numerischen Ausdruck als Ganzes erweitert; wie auch diejenige eines solchen Attributs, das nur den gezählten Gegenstand erweitert. Des weiteren erwähnt der Verfasser kurz auch einige Eigentümlichkeiten in dem das Ordnungszahlwort enthaltenden Ausdruck.

Abschliessend werden einige relativ seltene Fälle von inkongruenten Adjektiven im Russischen erörtert.

Der Verfasser zieht den Schluss, dass im Russischen mehr als im Tschechischen solche Verbindungen zur Geltung kommen, bei denen es zu Abweichungen von der grammatischen Kongruenz kommt. Auch findet er im Russischen eine stärkere Tendenz nach bedeutungsmässiger Kongruenz. Beachtenswert ist auch die Tatsache, dass in manchen Fällen, wo die Kongruenz morphologisch nicht zum Ausdruck kommt (wie z. B. bei unbiegbaren Subst. und Adj., bei einigen Possesivpron., in Ausdrücken mit Benennungsnomin.), das Verhältnis der Glieder dasselbe ist wie in Fällen, wo die Kongruenz ausgedrückt wird, sodass diese Fälle nicht voneinander getrennt werden dürfen.

Übersetzt von M. Beck